

WAS CALVYN 'N CALVINIS? OF WAS/IS DIE CALVINISME CALVYNS?

B.J. VAN DER WALT, *IRS Potchefstroom*

ABSTRACT

It has become essential to look critically at the development that has taken place from Calvin to the state of Calvinism today. Can contemporary Calvinism really be regarded as being in the true spirit of Calvin? The question is not answered in this article, but important trends and important works on the issue are outlined and indicated. Calvinist Scholasticism has already produced philosophical results different from the Reformation itself. The literature referred to includes general studies and works directed more specifically at developments in the various countries, viz. France, the Netherlands, England and Scotland, the United States and South Africa.

Waar die Calviniste vroeër gewoon aanvaar het dat hulle 'n standpunt huldig wat Calvyn, hulle geestelike vader, ook verkondig het, het navorsing van die afgelope tien jaar aangetoon dat dit nie langer as so 'n vanselfsprekendheid aanvaar kan word nie. Wat as "Calvinisme" deurgaans, is dalk iets heeltemal anders as Calvyn se "Calvinisme". Die veronderstelde reglynige ontwikkeling van Calvyn se denke na die van sy navolgers moet krities bekyk word! In baie opsigte was die Calvinisme na Calvyn Skolastiese Calvinisme of Gereformeerde Skolastiek — 'n duidelike afbuiging van die denke van die Reformator van Genève.

Dit het dus noodsaaklik geword om sowel Calvyn as die Calvinisme na hom opnuut te bestudeer en te vergelyk. Maar nog meer is op die spel. Aangesien Calviniste gewoonlik aanvaar dat Calvyn baie na aan die Skrif gestaan het, bring 'n moontlike ombuiging van sy leer by sy navolgers ook die vraag na vore of die Calviniste nie ook die Bybelse spoor byster geraak het nie.

'n Ontslaglike taak! Maar myns insiens 'n navorsingsprojek wat ook vir ons in Suid-Afrika geweldige betekenis kan hê.

Aangesien ek sedert 1974 (toe ek die eerste keer besef het hoe 'n belangrike navorsingsterrein dit bied) nog nie die geleentheid kon vind om my verder in die boeiende veld te verdiep nie, gee ek in hierdie artikeltjie slegs enkele van die belangrikste bronne oor die onderwerp. My bedoeling is dat andere — wat dalk meer tyd vir navorsing het — aangespoor sal word om hulle met hierdie nuwe, besonder interessante vraagstuk besig te hou.

Koers, 48(1) 1983

Calvyn 'n Calvinis

Die literatuurlys is natuurlik nie volledig nie. Tog dink ek dat dit van die belangrikste werke op die gebied bevat wat tans beskikbaar is.

Natuurlik beteken die noem van die verskillende geskrifte nie noodwendig dat ek met die interpretasie en standpunte van die verskillende skrywers saamstem nie.

Om die stof in te deel is nogal moeilik, aangesien elke werk 'n verskeidenheid van figure en onderwerpe kan dek. Ek het, afgesien van 'n inleidende gedeelte, die materiaal naastenby volgens lande probeer indeel.

WAT IS PROTESTANTSE SKOLASTIEK?

Die eerste belangrike vraag is: Wat word met Protestantse/Gereformeerde/Calvinistiese Skolastiek bedoel? Geen presiese, bevredigende definisie is nog hiervan gegee nie. B. Armstrong noem (in sy *Calvinism and the Amyraut heresy*. Madison, University of Wisconsin Press, 1964, p. 32) ses kenmerke, wat Bray ook in sy werk (wat hieronder genoem word) oorneem.

In die algemeen sou 'n mens kon sê dat die Protestantse Skolastiek die noodsaaklikheid beklemtoon het van 'n logiese sisteem of geloofsleer wat redelik verdedigbaar is. (Die predestinasie word dikwels as die eerste beginsel of vertrekpunt gesien.) Om in hierdie doel te slaag is daar meestal 'n sterk afhanklikheid van die filosofie van Aristoteles. (Die bewondering vir die Stagiriet gaan dikwels ook gepaard met groot respek vir Thomas van Aquino.) Daar word verder besondere klem op die rede — wat feitlik dieselfde status as die openbaring kry — gelê. In die sterk spekulatiewe denke word veral op probleme rakende die wil van God gekonsentreer. Verder word in ooreenstemming met die intellektualistiese aanpak die Bybel as 'n stel proposies deur God “kant en klaar algelewer”, gesien, sodat op grond daarvan 'n teologie gebou kan word. Die geloofspeel ook nie meer so 'n belangrike rol nie — dit word vermink tot 'n intellektuele instemming met die waarhede van die Skrif.

Die Gereformeerde Skolastiek beteken egter nie net 'n ander denkmethode of -mentaliteit nie. Dit het ook ander denkresultate as die van die Reformasie tot gevolg.

ALGEMENER STUDIES

Interessante inleidings is onder andere die inougurele rede van C. van der

Van der Walt

Woude: *Op de grens van Reformatie en Scholastiek* (Kampen, Kok, 1964) en B. Hall: "The Calvin legend" en "Calvin against the Calvinists" in: *John Calvin*, G.E. Duffield, red. (Abington, Sutton Courtenay, 1966). Ek het self in "The relapse into scholasticism during the further reformation" in *Heartbeat*, p. 278-298 (Potchefstroom, Potchefstroom Universiteit, 1978) 'n kort oorsig gegee. Daarin behandel ek eers T. Beza en P. Melancton (as erfgename van die Reformasie en erflaters van die Skolastiek); daarna word enkele belangrike figure uit die gereformeerde ortodoksie genoem, en laastens het ek die moeilike vraag probeer beantwoord waarom daar so spoedig na die Reformasie 'n terugval na die skolastiese denke plaasgevind het.

In aansluiting by wat ek self oor Beza te sê het, is dit die moeite werd om J.S. Bray se werk *Theodore Beza's doctrine of predestination* (Nienwkoop, B. de Graaf, 1975) te lees. Veral in twee leerstukke by Beza sien hy reeds duidelike afwykings van Calvyn, naamlik dié van predestinasie en die sekerheid van die uitverkiesing. Sy konklusie is dat daar heelparty skolastiese trekke in Beza se leerstukke is. Maar, omdat Beza se teologie op baie punte ook duidelik van dié van die Skolastiek verskil, sou hy nie eenvoudig as 'n Protestantse skolastikus bestempel kon word nie (vgl. veral sy "Summary and conclusions", p. 137-143).

'n Interessante vraag is natuurlik watter invloed op Beza ingewerk het. Moontlike figure wat in hierdie verband belangrik kon gewees het, is onder andere Petrus Martyr Vermigli (1500-1562) en sy leerling Girolamo Zanchi (1516-1590).

By Vermigli vind J.C. McLelland (*The visible words of God; an exposition of the sacramental theology of Peter Martyr Vermigli, A.D. 1500-1562*. Grand Rapids, 1957) geen skolastiese invloed nie, terwyl die studie van J.P. Doherty (*Calvinism and Scholasticism in Vermigli's doctrine of man and grace* (Leiden, E.J. Brill, 1976) dit juis aantoon!

'n Goede studie oor Zanchius is nog steeds die van O. Gründler: *Thomism and Calvinism in the theology of Girolamo Zanchi (1516-1590)* (Ann Arbor, Michigan, University Microfilms, 1961).

Nog 'n figuur wat vir die oorsprong van die Gereformeerde Skolastiek van belang is, is Lambertus Daneau. Oor hom het O. Fatjo geskryf in sy *Méthode et théologie Lambert Daneau et les débuts de la Scolastique réformée* (Genève, Librairie Droz, 1976). Van dieselfde skrywer het ons ook 'n interessante

Calvyn 'n Calvinis

opstel oor die teenwoordigheid van Calvyn (veral sy *Institusie*) in die gereformeerde ortodoksie van die sestiende en sewentiende eeu: "Présence de Calvin à l'époque de l'orthodoxie réformée. Les abrégés de Calvin à la fin du 16e et au 17e siècle" in *Calvinus ecclesiae doctor*. Kampen, Kok, 1980; p. 171-207.

FRANKRYK

Hier is veral die reeds genoemde werk van B.G. Armstrong, *Calvinism and the Amyraut heresy; Protestant Scholasticism and Humanism in seventeenth-century France* (Madison, University of Wisconsin Press, 1969), van groot belang.

NEDERLAND

Daar is baie studies oor Nederlandse geleerdes uit die sewentiende eeu maar nie veel van hulle wat die skolastiese invloed aantoon nie. Wel van belang is C. Bangs: *Arminius; a study in the Dutch Reformation* (Nashville, Abingdon Press, 1971). Hierin word aangetoon hoe die invloed van die Aristoteliese filosofie en logika selfs sekere formuleringe van die gereformeerde belydenisskrifte beïnvloed het. Op Aristoteliese invloed by die Dordtse Leerreëls wys onder andere K. Runia in sy opstel "Recent reformed criticisms of the Canons" in P.Y. de Jong (red.): *Crisis in the Reformed churches*. Grand Rapids, Reformed Fellowship, 1968, p. 161-180.

ENGELAND EN SKOTLAND

Die ontwikkeling hier is onder andere beïnvloed deur die geskrifte van Petrus Ramus (1515-1572), wat vir sekere aanpassings in die filosofie van Aristoteles gepleit het. Hy het byvoorbeeld 'n vroeë Puritein soos William Perkins (1558-1602) sterk beïnvloed. Vergelyk in hierdie verband J. Breward se "Introduction" tot sy uitgawe van *The work of William Perkins* (Abingdon, Sutton Courtenay, 1970) veral p. 53 en 80-93. Vir Ramitiese invloed op die Byeenkoms van Westminster kyk onder andere J.B. Rogers: *Scripture in the Westminster Confession; a problem of historical interpretation for American Presbyterianism* (Kampen, Kok, 1966).

Die bekendste — en in die laaste tyd nogal omstrede werk — op die gebied is egter R.T. Kendall se *Calvin and English Calvinism to 1649* (Oxford, Oxford University Press, 1979). Daarin behandel hy eers Calvyn en Beza, daarna 'n paar voorlopers van Perkins, dan Perkins self, in die volgende hoofstuk 'n paar van Perkins se tydgenote, vervolgens die invloed van twee Nederlandse teoloe (Arminius en Ames) en laastens die Westminster Assembly of Divines.

Van der Walt

Sy slotsom is dat die Puriteinse Westminsterteologie heeltemal afwyk van die van Calvyn — en so 'n mate dat dit nie verdien om Calvinisties genoem te word nie!

Een van die resentste reaksies op hierdie werk van Kendall is *Calvin and the Calvinists* (Edinburgh, The Banner of Truth Trust, 1982) van P. Helm. Die hele werk word gewy aan 'n kritiese bespreking van Kendall se standpunt, naamlik dat die Engelse Puritanisme afgewyk het van en soms selfs in stryd was met Calvyn. Helm se slotsom (vgl. p. 81) is dat Kendall bog praat: Calvyn en die Puriteine het dieselfde geleer — sodat Calvyn inderdaad 'n Calvinis was.

Die ooreenstemming word op die volgende punte aangetoon:

1. Volgens *Kendall* leer Calvyn algemene versoening en nie (soos die Puriteine) versoening deur Christus alleen vir die uitverkorenes nie. Volgens *Helm* leer sowel Calvyn as die Puriteine dat Christus alleen vir die uitverkorenes gesterf het.
2. *Kendall* beweer dat Calvyn se siening van die geloof (as gawe) deur die Puriteine, wat dit as 'n wilsakte van die mens sien, vermink word. Volgens Calvyn sluit die geloof ook sekerheid in, maar volgens die Puritanisme is dit nie nodig nie; *Helm*: Calvyn en die Puritanisme erken dat saligmakende geloof sonder sekerheid omtrent persoonlike saligheid moontlik is, hoewel nóg Calvyn nóg die Puriteine geloof sonder sekerheid as wenslik beskou.
3. *Kendall*: Calvyn plaas die evangelie voor die wet en die Puriteine die wet voor die evangelie (as 'n soort voorbereiding vir die genade). *Helm*: Beide Calvyn en die Puriteine leer dat bekering geskied deur 'n voorbereidende periode waarin die prediking van die wet van sonde oortuig. Nie een van hulle het egter onbuigsame reëls neergelê waaraan die ervaring van alle Christene moes voldoen nie.
4. Volgens *Kendall* gaan die geloof by Calvyn berou vooraf, terwyl die omgekeerde by sy navolgers onder die Puriteine die geval is. Hierteenoor stel *Helm* dat ook in hierdie geval Calvyn en die Engelse Calvinisme één is: wanneer 'n mens deur die prediking van die evangelie bekeer word, word sy wil deur die Goddelike genade verander en is geloof en berou die resultaat.
5. *Kendall* se laaste aanslag: die Puriteine verkondig 'n subtiele vorm van werkbeiligheid (redding deur goeie werke), wat Calvyn se standpunt van

Calvin 'n Calvinis

verlossing uit genade en deur geloof alléén lynreg weerspreek. *Helm* verwerp hierdie aanklag ook met beslistheid: sowel Calvin as die Puriteine na hom onderskryf die Bybelse waarheid dat saligmakende geloof 'n Goddelike genadegawe is en dat geen mens hom kan voorberei sodat hy verlossing waardig is nie.

In die diskussie tussen Kendall en Helm het ons 'n treffende voorbeeld van hoe 'n mens as gevolg van verskillende interpretasies van dieselfde stof tot uiteenlopende gevolgtrekkings kan kom. Dit laat ons ook besef dat die laaste woord nog nie gesprek is nie en diepgaande navorsing nog nodig is om die ware stand van sake vas te stel.

Ten slotte nog twee onlangse artikeltjies oor die Engelse en Skotse Puritanisme, wat vir hierdie oorsig van belang is. J.B. Torrance toon aan dat die verbondsgedagte van die Puritanisme afwyk van die Bybelse verbondsbekouing in sy bydrae "Calvin and Puritanism in England and Scotland — some basic concepts in the development of 'Federal Theology' " in: *Calvinus Reformator; his contribution to theology, church and society* ((Potchefstroom Universiteit vir CHO, 1982, p. 264-286).

L.F. Schulze het in Augustus 1982 by die Aktualiteitskursus van die Teologiese Skool van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika 'n lesing gehou met die titel "Die afbuiging van Calvin se denke in die 17de eeu". Daarin vergelyk hy wat Calvin oor die kennis van God geleer het, met die standpunte van die reeds genoemde Perkins (1558-1602) asook die voorheen vermelde Nederlandse teoloog W. Ames (1576-1633).

DIE VERENIGDE STATE VAN AMERIKA

Volgens kenners was die begin van die skolastiese invloed hier veral die streng Aristoteliese sistematiese teologie van F. Turretin (of Turretini, 1623-1687, professor in Genève vanaf 1648) en die latere Aristoteliese "common sense" realisme van T. Reid (1710-1796) en sy volgelinge J. Witherspoon (1723-1794) en D. Stewart (1753-1828). Hierdie ontwikkeling word bespreek deur J.B. Rogers en D.K. McKim: *The authority and interpretation of the Bible; an historical approach* (San Francisco, Harper & Row, 1979; vergelyk veral p. 265-405.)

Terloops: J.W. Beardslee III het locus 2 van Turretini se invloedryke *Institutio Theologiae Elencticae* onlangs in 'n Engelse vertaling onder die titel *The doctrine of Scripture* (Grand Rapids, Michigan, Baker Book House, 1981)

Van der Walt

uitgegee. Volgens Beardslee het hierdie *Institutio* selfs nog op die negentiende-eeuse Amerikaanse (veral Presbiteriaanse) teologie 'n groot invloed gehad. Dit vorm die agtergrond van die Princetonbeweging, wat op die werk van bekende figure soos C. en A.A. Hodge en B.B. Warfield uitloop.

'n Deeglike studie van hierdie tipe skolastiek is J.C. van der Stelt se proefskrif: *Philosophy and Scripture; a study in Old Princeton and Westminster theology* (Marlton, New Jersey, Mack Pub. Co., 1978).

EN SUID-AFRIKA?

Oor die rol van godsdiens in die denkkeelde van die Afrikaner is daar al heelwat nagedink en geskryf. Enkele publikasies op die gebied is onder andere Sheila Patterson: *The last trek* (1959); Henry Vatcher: *White laager* (1965); P.G. Schrottenboer: *Conflict and hope in South Africa* (1968); John Fisher: *The Afrikaners* (1969); T. Dunbar Moodie: *The rise of Afrikanerdom* (1975 en 1980); W.A. de Klerk: *The puritans of Africa* (1975); Charles M.L. Villa-Vicencio: *The theology of apartheid* (s.j.); Charles M.L. Villa-Vicencio: *South African civil religion: an introduction* (*Journal of Theology for Southern Africa*, 19:5-15, Junie 1977); F.A. van Jaarsveld: *The Afrikaner's idea of calling and mission in South African history* (*Journal of Theology for Southern Africa*, 19:16-28, Junie 1977) en Irving Hexham: *The irony of apartheid: the struggle for national independence of Afrikaner Calvinism against British imperialism* (1981).

Afgesien hiervan het die Instituut vir Reformatoriese Studie (voorheen die Instituut vir die Bevordering van die Calvinisme) as die resultaat van 'n navoersingsprojek ook die afgelepe tyd die volgende publikasies die lig laat sien:

C.J. Malan skryf in 1981 *Die Nadere Reformasie*, waarin hy onder andere die "oude skrywers", wat so 'n groot invloed op die Voortrekkers gehad het, behandel. Op die vraag of en in hoeverre hierdie denkers van die Nadere Reformasie aan die beginsels van die Reformasie getrou gebly het, moet hy ongelukkig antwoord dat hulle die suiwer Calvinistiese spoor byster geraak het. Hy toon ook aan (p. 33-36) waar die afwykings die duidelikste na vore kom.

Gewoonlik word gesê dat die Christelik-nasionale gedagte *dié* gedaante is wat die Calvinisme in Suid-Afrika aangeneem het. In haar studie *Christelik-nasionaal: outentieke, ideologiese of gesekulariseerde nasionalisme?* (Potchefstroom, IRS, 1982) soek M. Elaine Botha na die ontstaan van die Christelik-

Calvyn 'n Calvinis

nasionale gedagte in Suid-Afrika.

In die loop van die ondersoek word dit duidelik dat in Suid-Afrika veral twee vorme van “Calvinisme” teenoor mekaar te staan kom, naamlik die Kuyperiaanse en die Murrayaanse. Laasgenoemde is meer piëtisties ingestel en kan dus nie as outentieke Calvinisme gesien word nie. Maar ook die Kuyperiaanse Neo-Calvinisme, wat geweldige invloed op leiers soos S.J. du Toit gehad het en die universele heerskappy van God op alle terreine beklemtoon het, het elemente geluiswes wat volgens Botha die Calvinisme in Suid-Afrika laat ontspoor het.

Hierdie navorser sien die Christelik-nasionale gedagte dus nie as 'n outentieke vorm van die Calvinisme nie. Sy kan egter ook nie met verskeie hedendaagse skrywers oor die onderwerp se interpretasie saamstem, naamlik dat die Calvinisme met Christelik-nasionaal tot 'n “civil religion” verideologiseer is nie. In haar slotsom wil sy liever van 'n gesekulariseerde vorm van Calvinisme (en nasionalisme) praat.

In sy opstel “Christian-national: tracking down Calvinism in South Africa” in *Anatomy of Reformation* (Potchefstroom, IAC, 1981, p. 396-435) volg B.J. van der Walt by verskillende Calvinistiese organisasies die Christelik-nasionale lyn. Aan die einde van sy ondersoek besin hy krities of die Christelik-nasionale gedagte wel ten volle reg laat geskied aan die Bybelse opdrag (en die oorspronklike gedagtes van Calvyn) van die diens en eer van God op alle terreine. Sy hipotese is dat die tweeterreineleer (van natuur en bonatuur), waarvolgens die lewe in 'n godsdienstige en neutrale terrein verdeel word, na alle waarskynlikheid tog nog 'n rol in die Christelik-nasionale konsep speel. Christelik-nasionaal beteken volgens hom dus nog nie werklik radikaal Bybelse en dus suiwer Calvinistiese denke nie.

* * *

Met hierdie kort literatuuroorsig hoop ek dat iemand geprikkel word om een of ander faset van hierdie boeiende terrein — wat grotendeels nog *terra incognita* is — van nader te ondersoek. Ek is daarvan oortuig dat sulke ondersoekte verrassende resultate kan oplewer — ook vir ons Suid-Afrikaanse Calvinisme — en dat dit vir meer dissiplines as net die Teologie en Filosofie van belang sal wees.